

Boken är en nytgåva, redigerad och språkligt reviderad av Mattias Dahlé. I boken finns även Isaacs lovprisningar, dikter och ett återtryck av personregistret som Ellen Raphael sammanställde i början av 1900-talet. Dahléns efterskrift sammanfattar forskningsläget om 1700-talets judiska intellektuella liv. Han menar att det under lång tid gjordes ytterst lite för att ompröva forskningen från början av 1900-talet gällande det judiska livet i Sverige. Förut hade man en negativ syn på tiden före haskalan, som i sin tur ansågs ha banat väg för det blomstrande intellektuella livet bland judar under efterföljande århundraden. I dag tonar man emellertid ner betydelsen av haskalan och vill inte se den som ett lika tydligt brott.

Haskalan var den samtida judiska motsvarigheten till den europeiska upplysningen. Den innebar att den judiska kulturen sekulariserades allt mer och att många judar medvetet tog större avstånd från religiösa traditioner. Kunskaper i moderna språk värderades högre och judar bildade sig även inom icke-judiska områden. Isaac kan i det här sammanhanget ses som en typisk representant för judisk upplysning: han var integrerad i det svenska samhället och skrev sin självbiografi i icke-judisk tradition. Mitt intryck är att hans självbiografi skiljer sig lite från kristna självbiografier från 1700-talet. Ett karakteristiskt drag i båda är berättelsens avsaknad av konsekvent litterär komposition. Personer går ut och in i berättelsen, händelser skildras efter varandra utan spänningshöjande effekter. Hans livs kronologi är berättelsens röda tråd.

Boken verkar vända sig till en bredare publik. Det känns befriande att den inte vill avgränsa sin läsekrets, vilket stämmer väl med karaktären hos Isaacs självbiografi. Boken inleds av Carina Burman som placerar boken i ett historiskt och litterärt sammanhang. Först efter själva huvudtexten följer en klassisk vetenskaplig artikel, den nämnda *Efterskrift*. Omsorg har lagts på till-

talande formgivning med ett rikt bildmaterial. På en punkt kan emellertid informationen kännas väl återhållsam. Originaltexten är skriven på ett mellanting mellan jiddisch och tyska med många svenska lånord (västjiddisch). I den här boken är texten bearbetad till modern svenska och det framgår inte i hur hög grad språket har redigerats. Är till exempel kapitelindelningen och rubriksättningen Isaacs egna? Något om bokens tillkomstshistoria med en motivering till återutgivandet kunde också ha varit på sin plats.

Aaron Isaacs självbiografi är tankeväckande läsning. Den ger en inblick i den judiska kulturen i Sverige på 1700-talet, men också en tydlig bild av dåtidens syn på sociala hierarkier, minoriteter och religionens roll i samhällslivet. Förhoppningsvis har många saker blivit enklare för medborgare och invandrare på tvåhundra år. Men likväl går Isaacs skildring av sin kamp för bosättningsrätt, där han skickas från den ena instansen till den andra och beslut ideligen förhalas, att läsa som en uppfriskande satir över moderna byråkratier.

My Hellsing

Nils Voje Johansen, Per Magnus Jørgensen & Bjørn Ragnvald Pettersen, *Christian Frederik Gottfred Bohr: mannen som opplyste Bergen* (Bergen: Det nyttige Selskab, 2009). 86 s.

Det er nok de færreste utenfor vitenskaps- og musikkhistoriske kretser som kjenner til Christian Frederik Gottfred Bohr (1773–1832), en danskfødt gartnersønn som slo seg ned i Bergen ved overgangen til det nittende århundret. I sin samtid var Bohr en slett ikke ubetydelig skikkelse, men for den interesserte har det i ettertid vært lite å finne om ham – kun kortfattede, og i grunn lite informative, artikler i biografiske oppslagsverker. Foreliggende bok er riktignok heller ingen bredt anlagt biografi, den

er heller et forsøk på å samle et begrenset og svært spredt materiale til en sammenhengende fremstilling av Bohrs mangesidige virke som vitenskapsmann, pedagog og musiker. Og som sådan er boken vellykket. Selv om man kanskje kunne ha ønsket seg en noe dypere analyse av Bohr og hans miljø, er det oppmuntrende at hans livsløp med dette er trukket frem i lyset og gjort tilgjengelig for vitenskapshistorikere, skolehistorikere, musikkhistorikere, lokalhistorikere og andre interesserte.

Bohr, som i *Dansk biografisk Lexikon* ganske lettvent omtales som skolemann og organist, viser seg å være en lagt mer allsidig skikkelse enn man kanskje kunne tro. Han tilhørte den typen skolelærere – kjente og mindre kjente – som i opplysningstiden kom til å innta fremtredende plasser i de norske provinsbyenes kulturelle og vitenskapelige liv. Bohrs innsats som musiker og skolemann hører kanskje først og fremst til Bergens lokalhistorie, og boken gir interessante opplysninger om kulturlivet i en by som i samtiden (og i alle fall på Østlandet) snarere ble forbundet med handel, enn med kultur og vitenskap. Det er som vitenskapsmann Bohr fortjener mest oppmerksomhet. Vitenskapshistorien utgjør forfatterens hovedinteresse, og er ikke uten grunn hovedsaken i den foreliggende boken.

Boken følger Bohr fra oppveksten i Helsingør, til studietiden i København, og videre til Bergen via et opphold i Fredrikstad. Så skisseres Bohrs stilling i Bergens musikalske liv, før forfatterne redegjør for hans virke innenfor byens skolevesen. Etter kortfattede kapitler om hans produksjon som forfatter av matematiske skolebøker og om hans interesse for botanikk, følger en fylldig del om hans egentlige vitenskapelige bane. På eget initiativ, og uten noen form for godtgjørelse, drev Bohr i en årrekke detaljerte meteorologiske observasjoner. Han var tidlig ute med høydemålinger ved hjelp av barometer – en aktivitet som også skaffet ham et visst ry som "tindestiger", og hans artikkel "Om Isbræerne i Justedalen

og om Lodalskaabe" ble oversatt til så vel tysk som engelsk.

Bohr hadde løpende kontakt med fremstående naturvitenskapsmenn i både inn- og utland. Han stod dessuten i jevnlig kontakt med astronomen Christopher Hansteen i Christiania, som sørget for at hans observasjoner nådde et internasjonalt publikum. Fra 1814 av disponerte Bohr endog et observatorium, først på Sverresborg, og siden på Fredriksberg, der Bergen i rent bokstavelig forstand ble satt på kartet. Med til dels foreldede instrumenter lyktes det Bohr å bestemme både bredde- og lengdegrad med stor nøyaktighet, samtidig som en rekke formørkelser og stjernebedekninger ble behørig observert og beskrevet, og dataene publisert. I tillegg til dette fant Bohr også tid til å gjennomføre omfattende tidevannsberegninger.

Forfatterne skildrer Bohr som en flittig og samvittighetsfull vitenskapsmann. Med Hansteens støtte oppnådde han endog å få en stilling som en slags statsansatt observator. Mot en årlig understøttelse fra statskassen ble Bohr i 1816 pålagt å "paatage sig de Forretninger som den norske Regjering i videnskabelig Henseende maatte finde for godt at overdrage ham". Fra 1821 kom han under tilsvarende forutsetninger med på Universitetets lønningsliste. Hans observatorium i Bergen ble dermed nesten å betrakte som en slags forskningsstasjon. Forfatterne viser på en forbillig måte hvilken praktisk betydning Bohrs observatorium, og dermed naturvitenskapen, gjennom kartografi, tids- og tidevannsbestemmelse med mere, hadde i samtiden.

Bohr ble i 1817 innvalgt som medlem i *Videnskabselskabet* i Trondhjem, og syv år senere i *Kungliga Svenska Vetenskapsakademien*. Hans resultater ble publisert i en rekke utenlandske tidskrifter. Som vitenskapsmann var han imidlertid tvunget til å være sin egen lykkes smed. Han måtte leve av sine beskjedne inntekter som organist og privatskolelærer, og til driften av sitt observatorium var han avhengig av all

den hjälp kan kunne få. Först i 1825 – över 50 år gammal – fikk Bohr et embede, som overlærer i matematikk ved Bergen katedralskole. Bohrs karriere blir dermed også en studie i vitenskapens institusjonelle og personlige betingelser i den norske provinsen tidlig på i det nittende århundre.

Boken avsluttes med noen slektshistoriske opplysninger (Bohr viser seg for eksempel å være grand-grandonkel til atomfysikeren Niels Bohr), samt en uttømmende oversikt over Bohrs vitenskapelig produksjon. *Det nyttige Selskab*, en lokal organisasjon med røtter tilbake i opplysningstiden, og med Bohr selv som tidligere medlem, har stått for utgivelsen. Som trykksak er boken beskjeden, men elegant; trykt i godt papir, trådheftet og gjennomillustrert i fire farger.

Ernst Bjerke

Lena Jonson & Tamara Torstendahl Salytjeva (red.), *Poltava: krigsfångar och kulturutbyte* (Stockholm: Atlantis, 2009). 388 s.

Efter Poltava försvagades Sveriges politiska och militära ställning. Ryssland ryckte fram som en ny stark europeisk stormakt. Antologin *Poltava: krigsfångar och kulturutbyte*, lägligt utgiven 2009 i samband med 300-årsjubileet av det ödesdigra slaget vid Poltava, samlar ett antal svenska och ryska forskare för att utröna vad denna händelse kom att innebära och symbolisera för de två länderna och vilka vägar de tog efter 1709. Lena Jonson och Tamara Torstendahl Salytjeva står för den utmärkta redigeringen. Bokens huvudtema är hur kulturutbyten och relationer skapas och upprätthålls mellan två krigförande länder, särskilt ägnas frågan om kunskapsöverföringen och det ömsesidiga inflytandet mellan Sverige och Ryssland, ofta förmedlat av de svenska krigsfångar som befann sig i Ryssland och de ryska fång-

arna i Sverige. Som forskare verksam utanför Ryssland är man inte minst behjälpt av att de ryska källorna och den ryska forskningen härigenom blir tillgänglig och presenterad på svenska. Antologin visar om inte annat att det görs en hel del viktig grundforskning i dagens Ryssland som vi borde ta del av mer. Vår bild av det tidiga svenska sjuttonhundratalet blir inte fullständig utan den ryska forskningen.

Inledningsvis ger Rolf Torstendahl en klargörande översikt över händelserna kring Poltava 1709. Han anger på så sätt den historiska scenen – slaget, skeendena och de symboliska innebörderna. Till stor del handlade det om hur de två huvudaktörerna tog del av varandras erfarenheter. Ryssarna sökte kunskaper om svensk kartografi, hantverk och järnhantering. Svenskarna höll i sin tur ett vakande öga på den tekniska utvecklingen inom det ryska bergsbruket, i det närmaste, som Torstendahl skriver, i formen av ett tolererat industrispiönage för att därigenom bättra på kunskaperna i metallurgi och förfina tillverkningsmetoderna.

För en inte obetydlig del av kulturutbytet stod de cirka 25 000 svenska fångarna i Ryssland. Inte mindre än åtta uppsatser behandlar dessa, vilka ger inblickar i fantastiska människöden. De vandrade över ryska stäpper, svalt, gjorde uppror, hankade sig fram som kartritare, läkare, hantverkare, hattmakare och skomakare. Vi möter löjtnant Olof Hård som gjorde anteckningar om de ryska städerna, fänrik Anders Pihlström som följde med sin kolonn från Tjeboksary till att slut hamna i Tomsk och plitade ner observationer av naturen, om förfrusna floder och ryska ämbetsmäns inte alltid lättförståeliga beteende. Löjtnant Joakim Lyth beskrev slaget vid Poltava och vistades sedan i fångenskap i Moskva och Solikamsk. Bataljonsprästen Anders Westerman fortsatte noggrant notera uppgifter om avlidna och födda i den alltmer decimerade skaran av karoliner. En originell källa är ryttmästare Georg Malliens minnen nedpräntade på vers. Vidare följde Kapten I. Schnitzer med en kinesisk ambassad,